

інформаційних установ протягом останніх років, виявити закономірності, проаналізувати причини труднощів у їх функціонуванні, визначити тенденції та перспективи подальшого розвитку.

Отже, широке використання відомих у науці методів накопичення, вивчення, систематизації фактів та практичного досвіду в цілому дають змогу виконати основне призначення курсового дослідження: поєднати різні роз'єднані знання в цілісну систему, вивести певні закономірності, визначити подальші тенденції розвитку теорії та практики відповідної сфери діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Боллобаш Я.Я.* Організація навчального процесу у вищих закладах освіти: Навч. посібник для слухачів закладів підвищення кваліфікації системи вищої освіти / Я.Я. Боллобаш. – К.: ВВП «КОМПАС», 1997. – 64с.
2. *Дороз В.Ф.* Методика навчання української мови в загальноосвітніх закладах: навчальний посібник / В.Ф. Дороз. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 386с.
3. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» №1977-ХІІ, із змінами від 17 листопада 2005 р. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: 05.02.2006: <http://www.osvita.org.ua/pravo/law_06/>.

Подано до редакції 19.06.13

УДК 371. 24.15

М. І. Кузьма-Качур

АНАЛІЗ ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНОЇ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ ФАКУЛЬТЕТІВ ДО КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

В статті здійснено аналіз підготовки майбутніх учителів початкової школи до краєзнавчої роботи в сучасних педагогічних навчальних закладах III – IV рівня акредитації ОКР «бакалавр», а також запропоновано шляхи її вдосконалення.

Ключові слова: краєзнавча робота, організаційно-методична система підготовка студентів до краєзнавчої роботи.

Актуальність проблеми. Підготовка майбутніх учителів початкової школи у вищих навчальних закладах має забезпечуватися з урахуванням специфіки краєзнавчої роботи в загальноосвітній школі. Це може бути досягнуто шляхом розробки і впровадження організаційно-методичної системи, адекватної такій специфіці. Мається на увазі система, яка створює можливості для відповідної реалізації: інтеграції змісту краєзнавчого спрямування окремих навчальних дисциплін (внесення актуальної інформації: статистичних даних, прикладів з конкретної краєзнавчої роботи); різних засобів показу навчальної інформації (паперові та електронні носії, світлові носії); поєднання різних організаційних форм (аудиторні й інші види занять – семінари, практичні роботи, екскурсії, ІРС, СРС, педагогічна практика); поєднання різних методів

навчання (словесних, наочних, частково-пошукових, методу проєктів), засобів навчання (аудіовізуальні, технічні та ін.), що з успіхом може бути використаним в обґрунтуванні змісту окремих напрямів реалізації цілісної організаційно-методичної системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до краєзнавчої роботи.

– Загол. з екрану.

4. Курсова робота з методики навчання української мови: [Навчально-методичний посібник для студентів філологічних факультетів] / Укладач: В.Ф. Дороз. – Бердянськ, 2005. – 54с.

5. *Пентиліук М. Л.* Навчально- й науково-дослідна робота студентів-філологів (реферат, курсова, випускна робота з української мови та методики її навчання): [Навчально-методичний посібник для студентів] / М.Л. Пентиліук, І.В. Гайдаєнко, Т.Г. Окунович та ін. – К.: Ленвіт, 2010. – 120 с.

оскільки, як відомо, система освіти багато в чому залежить від досконалості соціально-економічної політики і освітньої стратегії держави.

Мета статті – здійснити аналіз підготовки майбутніх учителів початкової школи до краєзнавчої роботи в сучасних педагогічних навчальних закладах.

Система підготовки студентів педагогічних факультетів до краєзнавчої роботи в початковій школі – це складна структура, і її функціонування виявляється ефективним і повноцінним за умови взаємодії всіх складників та супровідних документів: навчальних планів, програм, навчально-методичного забезпечення, системи самостійної та індивідуальної роботи, усвідомлення особистісних соціальних інтересів, розуміння студентами мети своєї діяльності й діяльності викладача.

Освітньо-професійна програма підготовки студентів-бакалаврів освітньої галузі знань 0101. «Педагогічна освіта» за напрямом підготовки «Початкова освіта» визначає нормативний зміст навчання, встановлює вимоги до змісту, обсягу та рівня освітньої та професійної підготовки фахівця відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» цієї спеціальності. Проаналізувавши рекомендований перелік навчальних дисциплін за циклами підготовки освітньо-професійної програми відповідно до Галузевого стандарту вищої освіти з нормативним терміном навчання – чотири роки, ми відмітили, що дисципліни, які несуть краєзнавче навантаження відсутні окрім спецкурсу «Основи краєзнавства».

Аналіз ОКХ спеціальності 6.010102 «Початкова освіта» дав нам можливість зацентувати увагу на необхідності використання краєзнавчого компонента як одного із засобів забезпечення готовності студентів педагогічного факультету до професійної діяльності в цілому та краєзнавчої зокрема.

Нами проведено аналіз навчальних планів та окремих дисциплін спеціальності 6.010102 «Початкова освіта» на предмет виявлення можливостей забезпечення формування у студентів готовності до краєзнавчої роботи в початковій школі, який дає можливість стверджувати, що не всі навчальні курси поглиблюють і розширюють підготовку вчителя початкових класів до краєзнавчої діяльності.

Роль і можливості кожного блоку навчальних дисциплін у краєзнавчій підготовці учителя початкових класів різні. Аналіз програм загальних гуманітарних і соціально-економічних дисциплін, проведений Т. Даниловою [1], дозволив виокремити дисципліни і теми, які складають наукову базу в підготовці вчителя початкової школи і розкривають питання освітнього і розвивального потенціалу, а також проблеми політики, історії, культури, філософії і соціології, літератури і культури рідної мови. Матеріали, представлені в роботі, дозволяють дійти висновку про те, що в процесі вивчення гуманітарних і соціально-економічних дисциплін у майбутніх учителів початкової школи формуються уявлення про історичні процеси, методологічні проблеми формування особистості, про зага-

льні природничо-наукові основи розвитку світу, природи і особистості, проблеми особистості в соціумі, культурі і філософії, деяких інших питаннях соціально-культурного розвитку суспільства, його взаємодія з світовою спільнотою. Ці знання особливо потрібні майбутнім фахівцям для розуміння суті загальних зв'язків у суспільстві та природі.

Окремі навчальні дисципліни (методики викладання: природознавства, математики, трудового навчання, української мови і літератури, образотворчого мистецтва з практикумом, теорія і методика музичного виховання) своїм змістом певним чином також впливають на краєзнавчу підготовку майбутнього учителя початкової школи, хоча їх можливості у цьому плані набагато більші. Зокрема, у курсі «Методика викладання природознавства» закладені наукові основи підготовки вчителя початкової школи до навчання школярів прийомам спостереження за змінами в природному середовищі, проведення простих дослідів і досліджень, в роботі з приладами і устаткуванням (компасом, термометром, барометром, планшетом тощо). Згаданий курс допомагає майбутньому вчителю глибше розкрити учням різноманіття навколишнього світу, залежність від нього людини і зв'язок з ним, пояснити значення виробництва і праці в житті суспільства, сім'ї та кожної особистості.

В основі відбору дисциплін спеціального циклу із Галузевого стандарту вищої освіти з нормативним терміном навчання – чотири роки, лежать можливості підготовки студентів до краєзнавчої роботи в початковій школі. Вони об'єднані єдиною спрямованістю на розкриття взаємозв'язків, взаємовпливу і взаємообумовленості природних та соціальних процесів, на формування наукових поглядів майбутнього вчителя початкової школи. Першу групу складають навчальні дисципліни, в яких тільки окремі розділи і теми можуть розкривати деякі аспекти краєзнавчої підготовки майбутнього вчителя: «Основи валеології», «Сучасна українська мова з практикумом», «Історія України», «Методика виховної роботи» та ін. Другу групу складають навчальні дисципліни «Основи природознавства: землезнавства, ботаніки, зоології», «Основи екології», які мають можливість усім змістом (чи переважною його частиною) поглиблювати вказану підготовку студентів.

Окрему групу складають польова і педагогічна практики. Вони абсолютно різні за видом і змістом діяльності, але об'єднані тим, що в результаті їх проходження студенти набувають досвіду практичної роботи з планами, картами, на місцевості тощо. Педагогічна практика є також найважливішою ланкою в системі професійного становлення вчителя початкової школи. В її процесі з'являється необхідна можливість об'єднати теоретичну підготовку студентів педагогічних факультетів з їх майбутньою практичною діяльністю.

Педагогічна практика студентів кожного курсу передбачає досягнення певної мети. На другому курсі студенти педагогічного факультету вчать аналізувати навчально-виховний процес з метою визначення його

структури, виявлення залежності підбору засобів і методів навчання від поставлених навчально-виховних завдань, змісту навчального матеріалу, реальних можливостей учнів і умов навчання. На третьому курсі студенти набувають умінь професійного спілкування з дітьми в процесі вивчення психологічних особливостей учнів, їх вікових й індивідуальних особливостей, вчать виявляти спрямованість особистості школяра, особливості пізнавальних інтересів. У них формується вміння фіксувати результати педагогічних спостережень.

Польова практика на педагогічних факультетах є невід'ємною і важливою складовою частиною підготовки майбутнього учителя. Вона – важлива її ланка в природничо-науковій підготовці, оскільки сприяє закріпленню теоретичного матеріалу дисциплін «Основи природознавства: землезнавства, ботаніки, зоології», «Основи екології», в практичній діяльності студентів. Польова практика готує студентів до проведення самостійних природничо-наукових досліджень і систематичного використання краєзнавчого матеріалу в майбутній педагогічній діяльності. Тому з цієї точки зору вона є чи не єдиним джерелом здобуття таких умінь в усій системі підготовки учителя. Польова практика розглядається як безпосереднє продовження аудиторних занять і проводиться з ними в тісному зв'язку.

Спостереження за студентами у ході педагогічних практик дозволяють зробити висновок, що через виконання дидактичних проєктів, проведення спеціальних виховних заходів, екскурсій, використання власного краєзнавчого матеріалу на уроках, майбутній учитель оволодіває системою знань щодо організації і проведення краєзнавчої роботи, вчиться застосовувати свої знання й уміння, накопичує досвід творчої педагогічної діяльності, формує мотиви вказаної діяльності. Це, у свою чергу, безпосередньо впливає на краєзнавчу підготовку студентів, яка є складовою частиною в системі загальної професійної підготовки.

Нами проаналізовано можливості методик викладання освітніх галузей у використанні краєзнавчого матеріалу. Так, визначаючи поняття традиційної методики навчання природознавства, ми дотримувалися поглядів Л. Занкова [2], який одним із перших характеризував її як методику, що діє в масовій практиці вже упродовж ряду десятиліть. Вона використовується досі, після переходу на нові програми, але не через свої високі якості, а лише за традицією. Основні показники традиційної підготовки фахівців бралися з текстів підручників ВНЗ за методикою викладання природознавства (Г. Аквилева, В. Горощенко, Е. Григорьєва, З. Клепинина, В. Кузнецова, Л. Нарочної, В. Пакулової та ін.), оскільки саме в них містяться основи науки, «готові наукові досягнення». Крім того, ми використали багаторічне вивчення досвіду педагогічної діяльності вчителів початкових шкіл, а також випускників педагогічних факультетів, що навчалися в рамках усталеної методики.

Дослідження традиційної підготовки фахівців дозволило виявити ряд її слабких сторін. Системний

аналіз показав, що в ній існує багато протиріч, які не сприяють ефективному навчанню студентів. Зміст навчання являє собою сукупність локалізованих структур без єдиної доцільної основи організації, в якому ставляться особистісно-орієнтовані та розвивальні цілі, але не розкривається механізм їх здійснення. Таким чином, елімінується системний характер методики; не визначений механізм розумового розвитку школярів при навчанні їх названому курсу; методичний інструментарій розкривається дескриптивно, у тому числі і в описі досягнень класиків природничо-наукової освіти (В. Вахтеров, О. Герд, В. Зуєв, В. Половцов, І. Полянський та ін.); методична специфіка не виявлена; переважна більшість відомостей змісту методики мають аксіоматичний і нелогічний характер; питання екологізації освіти спираються на біотичну екологію і розгортаються поза простором і часом. Дослідження процесу реалізації методичного інструментарію в практиці початкової освіти, аналіз літератури, окремих підручників для студентів (В. Горощенко та ін., Е. Козина та ін., Н. Виноградова, Л. Нарочна та ін.) виявили тенденцію до того, що методика розвивається за наслідувальним сценарієм. Для вчителя в цих умовах знання розвиваючих можливостей інструментарію стає не таким значимим компонентом діяльності. Виражену і гіпертрофовану роль набувають методичні рекомендації або посібники з поурочним плануванням, які переповнили полиці книжкових магазинів. Залишається практично не використовуваним у навчанні школярів педагогічний потенціал довідки.

Не усвідомлюється студентами і процес формування понять. Цей розділ традиційно зумовлений слабо вираженими психологічними обґрунтуваннями, що представлені переважно окремими цитатами або поглядами психологів. Зміст розділу «Формування природничих понять і уявлень» орієнтує студентів на вивчення понять як елементів знань, хоча у ряді випадків декларується їх статус як форм мислення. Але саме в цьому аспекті і відбувається відрив структур традиційного методичного змісту від заявленої мети навчання. Поняття не зв'язується з розвитком, тим більше з інструментарієм реалізації цієї діади. Нерозв'язаним залишається питання про те, яким чином вивчення матеріалу про поняття можна використати в практиці краєзнавчої роботи в початковій школі.

Водночас, у початковій природничо-науковій освіті виникали методичні системи розвиваючої орієнтації. Л. Занков [2] досліджував ефективність поєднання слова вчителя і використання наочності, роль спостереження як методу вивчення природи, обґрунтував розвивальне значення географії в початковій освіті, акцентував увагу методистів на необхідності цілісного пізнання навколишнього світу. Його учні (Н. Дмитрієва, І. Товпинець) розробили розвивальну методику навчання природознавства. В. Давидов піддав критичному аналізу емпіричну теорію навчання, спільно з Д. Ельконіним [5] розробив основи теорії розвивального навчання, яка спрямована на розвиток

понятійного мислення, конкретизована в методиці вивчення навколишнього світу їх послідовниками (О. Біда, О. Варакута та ін.). У контексті методики викладання освітньої галузі «Людина і світ» у початковій школі цей розвивальний напрям у змістовому аспекті також розробляли Т. Байбара, Н. Бібік, В. Ільченко, К. Гуз, О. Ліннік та ін.

Значна кількість досліджень присвячена особистісно-орієнтованому, діяльнісному, інноваційному навчанню (Д. Ельконін [5], А. Хуторський [4] та ін.), відповідно до яких процес пізнання повинен здійснюватися як суб'єктний, що виражається в діяльнісному підході до навчання. Процес пізнання розпочинається з того, що доступніше розумінню, із спостережень над тим, що ближче, видніше, відчутніше. Тим самим первинні уявлення і про природу, і про суспільство, і про їх розвиток та взаємозв'язок виникають з власне краєзнавчих уявлень. Через те краєзнавчі знання лежать в основі первинного виховання, навчання і вироблення понять про важливість досвіду минулого, у фундаменті історичної пам'яті. Це – і школа первинної методики мислення, формування понять про загальне і особисте, а також про прийоми аналізу і синтезу, комплексності знань, а потім і про міждисциплінарні наукові зв'язки.

Сенс цього підходу полягає в тому, щоб сталося випередження в часі процесу побудови особистісних знань над тими, що накопичені в культурі. А. Хуторський писав, що цей підхід припускає шлях – від діяльності учня з освоєння реальності (створення первинних освітніх продуктів) до внутрішніх особистісних приростів, і від них – до освоєння культурно-історичних досягнень. У цьому контексті зміст освіти (його зовнішній компонент, за А. Хуторським) повинен представляти систему зі знань реального навколишнього світу і знань про навколишній світ [4].

Підкреслимо, що методична система підготовки студентів до краєзнавчої роботи в початковій школі повинна мати яскраво виражені доцільні функціональні взаємозв'язки всіх компонентів, у тому числі, як на рівні природничо-наукових, так і методичних дисциплін. Заявляючи про необхідність організації методичної системи навчання студентів, ми, по суті, виражаємо соціально значиму вимогу до професійної підготовки. Інтегроване об'єднання природничо-наукового і методичного рівнів розглядається нами в рамках компетентнісного підходу. Провідною компетенцією майбутнього учителя є оволодіння ним способами отримання інформації про навколишній світ не лише через традиційні засоби навчання у ВНЗ III – IV рівнів акредитації, але й безпосередньо від реальної дійсності. У цьому аспекті вузівського навчання студенти вже на початку пізнавальної діяльності, на природничо-науковому рівні, повинні самі освоїти і внутрішньо зрозуміти специфічні методи і форми пізнання навколишнього світу, щоб надалі вміти їх професійно використати в навчанні школярів.

Таке первинне знання (освітній продукт) ми називаємо ювенільним, усвідомлюючи його первинність

в особистісному аспекті майбутнього вчителя стосовно накопиченої і концентрованої в природознавстві інформації, відбитої на паперових та інших носіях. На основі ювенільного знання у студентів повинен продовжувати формуватися образ світу (А. Леонт'єв) [3], що є діяльнісною базою для подальшого розвитку в них природничо-наукової картини світу й ефективних способів трансформації її у свідомість майбутніх учнів. У цьому проявляється ідея про те, що навчання студентів у галузі краєзнавства повинно частково відповідати процесу освіти молодших школярів. Ці позиції можуть конкретно реалізуватися через основні положення геоєкології, історії, народознавства та ін., що регіонально проявляються, шляхом включення реальних екологічних природно-соціальних систем свого краю (ландшафтів) в ролі природної бази, створення первинних освітніх продуктів.

Аналіз можливостей змісту навчальних дисциплін, польової і педагогічної практик дозволяє зробити висновок про те, що майбутні вчителі отримують деякі уявлення про особливості рідного краю, взаємозалежності його культури, господарства і природи. Проте вказана підготовка не має цільової спрямованості на формування професійної готовності до проведення краєзнавчої роботи в початковій школі. Недостатньо чітко простежуються зв'язки між глобальними, регіональними і краєзнавчими підходами при вивченні природничо-наукових дисциплін, не повною мірою розкривається освітній, виховний і розвивальний потенціал краєзнавства. Недостатньо висвітлюються психолого-педагогічні можливості краєзнавства, не розкриваються природно-естетичні закономірності, процеси і явища, не характеризуються зміст, форми і методи краєзнавчої роботи в школі, не приділяється достатньої уваги підготовці студентів до організації практичної діяльності учнів на місцевості, їх дослідницькій діяльності в природі.

Таким чином, трансформація освітнього простору припускає здійснення цілого комплексу заходів, який би слугував механізмом реалізації системи професійної підготовки студентів педагогічних ВНЗ до краєзнавчої роботи в сучасній початковій школі. Інноваційний розвиток технологій педагогічного характеру, на наш погляд, забезпечується, насамперед, чіткістю авторських регіональних програм. Розглядаючи їх як базовий елемент розвитку системи професійної підготовки студентів педвузів до краєзнавчої роботи в початковій школі, важливо:

- визначити сучасні цілі краєзнавчої роботи в початковій школі;
- виокремити шляхи їх досягнення;
- планувати з урахуванням ресурсів і ситуацій конкретні дії, спрямовані на досягнення цілей;
- організувати реалізацію цих планів;
- координувати взаємодію компонентів краєзнавства з підготовкою вчителів початкових шкіл у педагогічних ВНЗ;
- коригувати процес за результатами роботи, ви-

значаючи найбільш ефективні напрями розвитку краєзнавчої роботи як системи.

У цілому проведений аналіз показує, що модифікування освітньої системи виявляє необхідність удосконалення змісту професійної підготовки майбутніх учителів початкових шкіл до краєзнавчої діяльності та припускає здійснення цілого комплексу заходів, який повинен служити механізмом реалізації системи професійної підготовки студентів педагогічних факультетів ВНЗ до краєзнавчої роботи.

Зазначене дозволяє стверджувати, що краєзнавча

підготовка базується на єдиних цінностях і нормах усіх учасників діяльності ВНЗ. Стає очевидним, що її ефективність пов'язана не лише з упровадженням формальних правил і процедур, але і з проведенням відповідної краєзнавчої роботи педагогічного факультету. Результативність краєзнавчої підготовки студентів може забезпечуватися вдосконаленням змісту та використанням активних методів навчання, форм та засобів підготовки студентів до краєзнавчої роботи в початковій школі при забезпеченні відповідних умов цієї підготовки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Данилова Т. В. Профессиональная подготовка будущих учителей начальных классов к школьному краеведению [Электронный ресурс] // Режим доступа : http://www.dissercat.com/content/professionalnaya-podgotovka-budushchikh-uchitelei-nachalnykh-klassov-k-shkolnomu-kraevedeniy?_openstat=cmVmZXJ1bi5jb207bm9kZTthZDE7. – Заголовок з екрану.

2. Занков Л. В. Обучение и развитие (экспериментально-педагогическое исследование) // Избранные педагогические труды / Л. В. Занков. – М. : Педагоги-

ка, 1990. – 483 с.

3. Леонтьев А. Н. Образ мира / А. Н. Леонтьев // Избр. психол. произведения : [в 2-х т.]. – М., 1983. – Т. 2. – С. 251–561.

4. Хуторской А. В. Современная дидактика : учебник для вузов / А. В. Хуторской. – СПб. : Питер, 2001. – 502 с.

5. Эльконин Д. Б. Избранные психологические труды / Д. Б. Эльконин. — М.: Педагогика, 1989. – 400 с.

LITERATURE

1. Danilova T. Training future primary school teachers to school local lore. [Web address]// Access mode: http://www.dissercat.com/content/professionalnaya-podgotovka-budushchikh-uchitelei-nachalnykh-klassov-k-shkolnomu-kraevedeniy?_openstat=cmVmZXJ1bi5jb207bm9kZTthZDE7Titlefrom screen.

2. Zankov L. V. Training and development (experimental pedagogical research) // selected pedagogical

works / L. Zankov. – M.: Pedagogy, 1990. –483 pages.

3. Leontiev A.N. Image of the world/A.N. Leontjev// Selected Psychology Works: 2 parts – M., 1983. – Part 2. – P. 251-561.

4. Hutorskoy A. V. Modern didactics: text-book for high schools. – St. Petersburg. : Peter, 2001. -502 pages.

5. Elkonin D. B. Selected psychological works / D. B. Elkonin. — M.: Pedagogy, 1989. – 400 pages.

Подано до редакції 08.07.13